

Marta Tomasiak

Nasi sąsiedzi: Ukraina – wystawa ze zbiorów WBP

14 XII 2005 r. w Galerii Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej została otwarta wystawa *Nasi sąsiedzi: Ukraina*, pierwsza z cyklu wystaw prezentujących sąsiadów Rzeczypospolitej Polskiej. Na podstawie zbiorów Biblioteki zaprezentowano historię ziem ukraińskich, religię, etnografię, kulturę, język, literaturę ukraińską, a także turystykę oraz współpracę Polski (w tym Lubelszczyzny) i Ukrainy. Wystawa miała na celu przybliżyć kulturę i tradycję Ukrainy, przedstawić związki z Polską, poinformować o najważniejszych aspektach życia na Ukrainie.

Ukraina jest jednym z największych państw europejskich: jej powierzchnia wynosi 603,7 tys. km², ludność wg danych z 2004 r. – 48,1 mln¹; leży w Europie Wschodniej, między Polesiem a wybrzeżem Morza Czarnego oraz między Karpatami Wschodnimi a dorzeczem Donu. Wielka część Ukrainy (obwód zakarpacki) jest częścią Kotliny Karpackiej. W skład Ukrainy wchodzi półwysep Krymski.

Państwo ukraińskie, uzyskało niepodległość w 1991 r.; jego stolicą jest Kijów. Flaga niebiesko-żółta, herb - złoty tryzub (trójząb) na błękitnym tle, hymn – *Jeszcze nie umarła Ukraina* z melodią Michała Werbyckiego i tekstem Pawła Czubyńskiego, waluta – hrywna, dzieląca się na kopiejki. Językiem urzędowym jest język ukraiński. Ukraina jest republiką prezydencką z prezydentem wybieranym na 5 lat w głosowaniu powszechnym. Ukraina dzieli się na 24 obwody (oblasti), 2 miasta wydzielone (Kijów i Sewastopol) oraz Autonomiczną Republikę Krym².

Początek wystawy to zaprezentowanie Ukrainy współczesnej, jej symboli państwowych: historii barw narodowych, godła, hymnu, a także Prezydenta Ukrainy: Wiktora Juszczenki oraz prezentacja stron internetowych Ambasady Ukrainy w RP i Konsulatu Generalnego Ukrainy w Lublinie. W tej części ekspozycji znalazły się także hasła dotyczące Ukrainy z różnorodnych encyklopedii i słowników, m.in. *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (Warszawa 1892), a także prace o pochodzeniu słowa „Ukraina”. Natalia Jakowenko stwierdza, że pierwsza zaświadczona w źródłach pisanych nazwa historycznego terytorium Ukrainy to Ziemia Ruska. W okresie od X do XII w. określenia tego używano w dwóch znaczeniach: konkretnym – jako określenie jądra wspólnoty politycznej środkowego Naddnieprza i rozszerzonym, obejmującym wszystkie terytoria początkowo podporządkowane Kijowowi, potem zaś ciężące ku niemu. Od XVI w. na równi ze słowem Ruś coraz

¹ *Rocznik statystyczny i atlas państw świata*, oprac. N. Martrés, Wrocław 2005, s. 96.

² http://www.ukraine-emb.pl/pl/ukraina_3.php

częściej jest używane pojęcie Ukraina. Nastąpiło to, zwłaszcza po przyłączeniu do Korony Polskiej, aktem unii lubelskiej z 1569 r. Wołyń, Podola i Kijowszczyzny, kiedy po raz pierwszy zjednoczono w granicach jednego państwa większą część ukraińskiej przestrzeni etnicznej. Najbardziej jednak utwierdzeniu nazwy Ukraina w geograficznym nazewnictwie Zachodu przysłużyły się mapy francuskiego inżyniera Guillaume'a le Vasseur de Beauplana, który, będąc w latach 1630-1647 w służbie u króla Jana Kazimierza, przebywał na ziemiach ukraińskich i opracował komplet map Ukrainy³. Jednocześnie autorka uważa, że od X do XVI w. bardziej uzasadnione jest stosowanie określenia Ruś, dla okresu pomiędzy końcem XVI w. a połową XVII w.: Ukraina-Ruś, natomiast nazwa Ukraina powinna być stosowana do okresu dojrzałej świadomości narodowej, czyli do czasów po powstaniu Chmielnickiego⁴.

W dalszej części wystawy zaprezentowano ziemie ukraińskie na mapach. Ukraina na mapach świata pojawiła się po 1917 r. jako Ukraińska Socjalistyczna Republika Radziecka. Wcześniej ziemie te wchodziły w skład m.in. Wielkiego Księstwa Litewskiego, Polski, Rosji, Austrii, ale pojawiają się na mapach, niejednokrotnie określane jako „Ukraina”. W zbiorach WBP znajduje się wiele cennych map i atlasów, obejmujących swym zakresem właśnie ziemie ukraińskie: *Atlas geogaphicus maior exhibenis tellurem seu globum terraqueum In map pis generalibus et specialibus / per Johannem Baptistam Homannum eiusque Heredes editis...* (Norimbergae [po 1775]), *Bequemer Schul – Und eisen Atlas aller zu Erlernung der alter mittlern und neuen Geographie olienlichen universal – und Particular – Charten.* (Nürnberg 1719). Pozostałe mapy zaprezentowane na wystawie pochodzą z pracy *Ukraina na starych mapach* (Kijów 2004). Również tutaj została pokazana kopia mapy Guillaume'a le Vasseur de Beauplana z 2. poł. XVII w.

Następnie przedstawiono historię ziem ukraińskich od czasów najdawniejszych. Zaprezentowano *Povest' vremennyh let* (*Powieść minionych lat* – przekład i opracowanie: Franciszek Sielicki) – staroruski latopis opisujący dzieje państwa ruskiego od przybycia Ruryka do początku XII w., podstawowe źródło do historii wczesnej Rusi Kijowskiej, a także *Latopis Kijowski*, opisujący lata 1118-1198, stanowiący kontynuację *Powieści minionych lat*. Ruś Kijowska od IX do XIII w. to najpotężniejsze mocarstwo wschodnioeuropejskie. Jego terytorium obejmowało większość dzisiejszej Ukrainy Środkowej i Zachodniej, niemal całą współczesną Białoruś i zachodnie obszary Rosji⁵. Centrum państwa kijowskiego od IX w. stanowił gród Kijów. W 988 r. książę Włodzimierz Wielki przyjął chrzest z Konstantynopola, jednocząc wokół Kijowa liczne plemiona wschodniosłowiańskie i tworząc silne państwo na rozległych obszarach⁶.

³ N. Jakowenko, *Historia Ukrainy*, Lublin 2000, s. 23.

⁴ Tamże, s. 23.

⁵ A. Wilson, *Ukraińcy*, Warszawa 2002, s. 1.

⁶ T. Karabowicz, *Dziedzictwo kultury ukraińskiej*, Lublin 2002, s. 9, 12.

Wraz z przyjęciem chrześcijaństwa rozpoczęła się rozbudowa struktur cerkiewnych – zakładanie monasterów oraz erygowanie parafii. Głównym monasterem była Ławra Kijowsko-Pieczerska założona przez mnicha św. Antoniego Pieczerskiego na wysokich zboczach lewobrzeżnego Dniepru. Mnisi zgromadzeni w Ławrze, oprócz posługi religijno-teologicznej, zajmowali się kopiowaniem ksiąg liturgicznych, byli ikonopiscami, lekarzami, latopiscami⁷. Rozwój chrześcijaństwa sprzyjał budowaniu własnej tradycji ogłaszania świętymi: najpierw księcia Włodzimierza Wielkiego, księżnej Olgi, św. Antoniego i Teodozego, św. Borysa i Gleba⁸. Materiały dotyczące powyższych zagadnień zostały zaprezentowane w gablocie i na planszy, m.in. fotografie kijowskich cerkwi wybudowanych w tamtym okresie, Ławry Kijowsko-Pieczerskiej, a także fotografia pomnika św. Włodzimierza w Kijowie, wzniesionego w 1853 r., wspomniana *Powieść minionych lat*, a także interesująca pozycja z początku XIX w. – pt. *Ladowid i Miliada, czyli początek Kijowa. Obraz Słowian piątego wieku* (Warszawa 1826).

Od 1263 r. ziemie państwa kijowskiego zaczęli przejmować pod swoje panowanie książęta litewscy, by od XIII do połowy XV w. doprowadzić do pełnej dominacji nad całą spuścizną kijowską (z wyłączeniem ziemi pskowskiej). Wiek XIII to najazdy tatarsko-mongolskie i zwierzchnictwo państwowe Złotej Ordy. W latach 1340-1366 Kazimierz Wielki przejął część ziem Księstwa Halicko-Włodzimierskiego. W 1385 r. Litwa zawarła z Polską unię w Krewie, a w 1569 r. do Korony Królestwa Polskiego włączono województwa: podlaskie, wołyńskie, kijowskie i braclawskie. Już wtedy na Ukrainie silnie zaznaczyła się kozaczyzna z ośrodkiem w Siczy Zaporoskiej. Polityka kresowa Rzeczypospolitej i ucisk feudalny doprowadziły do powstań kozackich, z których największe – Chmielnickiego przerodziło się w wojnę z Polską. Na mocy ugody perejasławskiej w 1654 r. (pomiędzy Radą Kozacką i Bohdanem Chmielnickim a Wasylem Buturlinem występującym jako pełnomocnik Aleksego I cara Rosji) na Ukrainie został potwierdzony kozacki hetmanat, który miał znajdować się pod protekcją cara Moskwy (*de facto* włączony do Rosji). W 1658 r. część kozaków zawarła z Rzeczypospolitą ugodę hadziacką, na mocy której powstawało Księstwo Ruskie tworzące wraz z Koroną i Wielkim Księstwem Litewskim państwo trójczłonowe – Rzeczpospolitą Trojga Narodów. Jednak jej postanowienia nigdy nie weszły w życie. Ostatecznie, na mocy rozejmu w Andruszowie (1667) lewobrzeżna Ukraina z Kijowem została przyłączona do Rosji, podczas gdy prawobrzeżna pozostała przy Polsce (okresowo, po traktacie w Buczaczu (1672) do pokoju w Karłowicach (1699) jej część znalazła się pod władzą Turcji).

W wyniku rozbiorów Rzeczypospolitej Rosjanie zajęli obszary położone na zachód od Kijowa, Podole i Wołyń i prowadzili tam bezwzględna

⁷ Tamże, s. 30.

⁸ Tamże, s. 31.

rusyfikację. Austriacy zajęli Galicję, gdzie stopniowo pozwalali na rozwój ukraińskich organizacji oświatowych, kulturalnych i ekonomicznych⁹. Powyższe zagadnienia znalazły odzwierciedlenie w kolejnej części wystawy, począwszy od wydawnictw dotyczących niewoli mongolsko-tatarskiej: *Historii Ukrainy* Andrzeja Władysława Serczyka wydanej we Wrocławiu w 1990 r., poprzez materiały dotyczące unii lubelskiej, wśród których interesująca jest *Przysięga panów wołyńskich na sejmie lubelskim 1569 roku* zamieszczona w pracy *Z dziejów Ukrainy* (Kijów 1912).

Kolejną ważną datą w historii Ukrainy jest rok 1596 i zawarcie unii brzeskiej, na mocy której powołano do życia połączony unią z Rzymem kościół greckokatolicki. Biskupi ruscy uważali kompromis unijny za maksimum tego, co było możliwe do osiągnięcia, poza tym mogli przedstawiać go jako nawiązanie do ekumenicznych zamierzeń unii florenckiej i wcześniejszych kontaktów między Rusią a Rzymem¹⁰. W zbiorach WBP znajduje się wiele materiałów poświęconych temu zagadnieniu, na wystawie zaprezentowano pracę Oskara Haleckiego *Od unii florenckiej do unii brzeskiej* (Lublin 1997) oraz publikację *Unia brzeska z perspektywy czterech stuleci* (Lublin 1998).

Wiek XVII to okres, w którym została założona Akademia Kijowska, główne centrum nauki wschodniego świata prawosławnego aż do 1817 r., kiedy zdegradowano ją do rangi seminarium (ponownie została otwarta w 1991 r.). Jej założycielem był Piotr Mohyla (1597-1647), metropolita kijowski od 1632 r.¹¹ Na temat Akademii i samego Piotra Mohyły pisał Aleksander Jabłonowski w pracy *Akademia Kijowsko-Mohylańska* wydanej w Krakowie na przełomie 1899-1900 r.

Siedemnaste stulecie to także czas wspomnianych wojen kozackich. Nie ulega wątpliwości, że epoka ta miała przełomowe znaczenie dla procesu kształtowania się ukraińskiej świadomości narodowej. Kozacy byli „ludźmi wolnymi”, którzy, wykorzystując nieuregulowany status tzw. Dzikich Pól, osiedlali się tam, zakładając niezależne wspólnoty trudniące się głównie uprawą roli i najazdami łupieskimi na terytoria sąsiadów¹², aż do wybuchu powstania 1648 r. pod przewodnictwem Bohdana Chmielnickiego (1595-1657). Wśród opracowań na ten temat należy wymienić monografię Bohdana Chmielnickiego, której autorem jest Janusz Kaczmarczyk (Wrocław 1988), publikację Romualda Romańskiego *Kozaczyzna* (Warszawa 1999) oraz książkę Marii Strycharskiej-Brzeziny *Kozak ukraiński. Studium językowe* (Kraków 2005). Ta część wystawy została uzupełniona osiemnastowiecznymi opisami ziem ukraińskich. Pierwszy z nich to relacja arabskiego podróżnika Pawła, syna Makarego z Aleppo, kolejne to *Eryka Lassoty i Wilhelma Beauplana opisy Ukrainy*.

Następny etap w historii Ukrainy to odrodzenie narodowe w XIX w. Proces ten rozpoczął w kulturze ukraińskiej pisarz Iwan Kotlarewski

⁹ Tamże, s. 9, 10; por. Ukraina, w: pl.wikipedia.org/wiki

¹⁰ Wilson, dz. cyt., s. 50.

¹¹ Tamże, s. 54.

¹² Tamże, s. 50.

(1769-1838) poprzez napisanie *Eneidy* i wydanie jej drukiem w 1798 r. w Petersburgu. Sukces poematu okazał się wyjątkowo ważny dla odnowy literatury i języka ukraińskiego¹³. W 1. poł. XIX w. w rosyjskiej i w austriackiej części ziem ukraińskich powstała koncepcja ukraińskiej tożsamości narodowej, która miała jedynie siłę formuły intelektualnej¹⁴. Na przełomie 1845/1846 r. powstało Bractwo Cyryla i Metodego. Jego program społeczny zawierał dwa punkty: zniesienie pańszczyzny oraz upowszechnienie oświaty wśród ludu. W 1846 r. członkiem Bractwa został Taras Szewczenko, który w 1840 r. wydał zbiorek wierszy *Kobzar*. Poezje Szewczenki, oprócz wartości artystycznych, wyróżniały się językiem, który nie był tylko odzwierciedleniem języka ludowego. Szewczenko stworzył własny język na podstawie trzech ukraińskich dialektów (południowo-wschodniego, północnego i północno-zachodniego), elementów języka staro-cerkiewno-słowiańskiego, jak również materiału językowego wcześniejszych ukraińskich utworów literackich. Tym samym Szewczenko położył mocne podwaliny pod współczesną literaturę ukraińską, a w szerszym znaczeniu również pod ukraińską tożsamość narodową¹⁵.

Na wystawie pokazano wiele pozycji rozpatrujących to zagadnienie. Najważniejsze z nich to: Stefana Kozaka *Ukraińscy spiskowcy i mesjaniści. Bractwo Cyryla i Metodego* (Warszawa 1990), Walentego Baluka. *Koncepcja polityki narodowościowej Ukrainy. Tradycje i współczesność* (Wrocław 2002), Jerzego Kozika *Ukraiński ruch narodowy w Galicji w latach 1830-1848* (Kraków 1973), Włodzimierza Mokrego *Ruska Trójca. Karta z dziejów życia literackiego Ukraińców w Galicji w pierwszej połowie XIX wieku* (Kraków 1997).

Aktywne życie polityczne zaczęło się na początku XX w. Czołowym liderem Ukraińców w tamtej epoce był Mychajło Hruszewski (1866-1934), jeden z przywódców Towarzystwa Ukraińskich Postępowców. Został on w kwietniu 1918 r. pierwszym prezydentem Ukrainy (20 XI 1917 r. proklamowano Ukraińską Republikę Ludową, jako państwo w federacji z Rosją na obszarze dawnych rosyjskich guberni: kijowskiej, podolskiej, wołyńskiej, czernihowskiej, połtańskiej, charkowskiej, kategorynosławskiej, chersońskiej i taurydzkiej bez Krymu)¹⁶. Na początku października 1918 r. parlamentarna reprezentacja ukraińska postanowiła zwołać do Lwowa mężów zaufania ze wszystkich ukraińskich ziem Austro-Węgier, wschodniej Galicji, Bukowiny, Rusi Zakarpackiej. 19 X 1918 r. na zjeździe we Lwowie ukonstytuowała się Ukraińska Rada Narodowa. Przyjęła rezolucję o utworzeniu państwa ukraińskiego (jako części federacyjnej monarchii austriackiej), w którego skład miała wejść wschodnia Galicja łącznie z Łemkowszczyzną. Zachodnioukraińska Republika Ludowa proklamowała niepodległość 1 XI 1918 r., po zajęciu przez ukraińskie oddziały wojskowe najważniejszych gmachów publicznych i obiektów

¹³ Karabowicz, dz. cyt., s. 60.

¹⁴ J. Hrycak, *Historia Ukrainy*, Lublin 2000, s. 71.

¹⁵ Tamże, s. 53.

¹⁶ Ukraińska Republika Ludowa, w: pl.wikipedia.org/wiki

wojskowych Lwowa. Miała to być państwowość w ramach państwa austriackiego. Przewodniczącym Ukraińskiej Rady Narodowej został Jewhen Petruszewycz¹⁷. Jednak chaos pogłębiał się. W styczniu 1919 r. proklamowano w Charkowie Ukraińską Socjalistyczną Republikę Radziecką, która w 1922 r. weszła w skład ZSRR¹⁸. Dojście Stalina do władzy rozpoczęło tragiczne dni dla Ukrainy. Od 1929 r. rozpoczęto kampanię powszechną rusyfikacji i niszczenia zabytków. Równocześnie podjęto kolektywizację rolnictwa; złamano opór chłopów, dokonując zbrodni ludobójstwa – sztucznie wywołanego głodu w latach 1932-1933¹⁹. Na wystawie zaprezentowano publikacje związane z powyższymi zagadnieniami, a wśród nich wydawnictwo *Głód na Ukrainie* Czesława Rajcy, Lublin-Toronto 2005.

Przed wybuchem II wojny światowej, Ukraińcy, rozdzieleni między cztery państwa, mogli mieć nadzieję na rozwiązanie swojego problemu jedynie poprzez walkę zbrojną, w wyniku ogólnoeuropejskiego konfliktu zbrojnego²⁰. 17 IX 1939 r. wojska ZSRR wkroczyły do Polski i anektowały jej ziemie wschodnie, czyli Ukrainę Zachodnią. Ekspansję ZSRR powstrzymała agresja niedawnego sojusznika – Niemiec, co dało uzasadnienie niektórym ośrodkom ukraińskim do planowania państwa ukraińskiego pod protekcją Rzeszy. Szczególną rolę odegrała OUN (Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów) z frakcjami melnykowców i banderowców (od nazwisk przywódców). W 1941 r. banderowcy powołali do życia Ukraińską Armię Powstańczą, która podjęła walkę z Niemcami, Polakami i komunistami. Melnykowcy z kolei zasilili szeregi powołanej w 1943 r. Dywizji SS Galizien – Hałyczyna. Na Wołyniu, dążąc do utworzenia jednolitego etnicznie regionu, nacjonaliści ukraińscy przy aprobacie Niemców (a często z nimi) przystąpili do eksterminacji ludności polskiej. Od 1942 do 1944 r. – ze szczególnym nasileniem w lecie 1943 r. – dochodziło do czystek etnicznych, czyli zorganizowanego ludobójstwa na ludności polskiej (rzeź wołyńska)²¹. Wbrew oczekiwaniom, na okupowanej Ukrainie Niemcy nie utworzyli odrębnego państwa, a tylko własną administrację okupacyjną²². Druga z dwudziestowiecznych prób odzyskania niepodległości zakończyła się katastrofą. Tym razem ogromne straty w ludziach oraz zniszczenia objęły wszystkie warstwy społeczne i całe terytorium Ukrainy²³.

Na ekspozycji znalazły się materiały ilustrujące tę tematykę: *Stosunki polsko-ukraińskie 1939-1947* Andrzeja Leona Sowy (Warszawa 1998), *Kwestia Ukraińska w polityce III Rzeszy 1933-1945* Ryszarda Torzeckiego (Kraków 1989), *Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1939-*

¹⁷ Zachodnio-Ukraińska Republika Ludowa, w: pl.wikipedia.org/wiki

¹⁸ A. Dylewski, *Ukraina. Część zachodnia, Kijów i Krym*, Bielsko-Biała 2001, s. 21-22.

¹⁹ Tamże, s. 22.

²⁰ Hrycak, dz. cyt., s. 217.

²¹ T. A. Olszański, *Historia Ukrainy XX w.*, Warszawa 1994, s. 181 i nn.

²² Dylewski, dz. cyt., s. 23.

²³ Olszański, dz. cyt., s. 199.

1947 (Warszawa 2002). Pokazano także list pasterski Andrzeja Szeptyckiego *Nie zabijaj*, w którym unicki metropolita lwowski grozi ekskomuniką mordercom politycznym i sprzeciwia się udziałowi w terrorze faszystowskim²⁴.

Po upadku III Rzeszy, na Ukrainę, zajmującą już dzisiejsze terytorium, powrócił reżim komunistyczny. Stalin podjął nowe akty terroru: w obozach koncentracyjnych osadzano wracających jeńców wojennych, przymusowych robotników pracujących w Niemczech oraz tysiące kolaborantów (do których zaliczono wszystkich podejrzanych o sympatie niepodległościowe)²⁵. Wiosną 1947 r. w potyczce pod Jabłonkami koło Baligrodu (Bieszczady), podczas zorganizowanej przez UPA zasadzki, zginął polski wiceminister obrony, generał Karol Świerczewski. Wykorzystano to morderstwo jako pretekst do przeprowadzenia uprzednio zaplanowanej akcji „Wisła” – przymusowego przesiedlenia Ukraińców w głąb kraju – deportowano ok. 150 tys. Ukraińców, którzy wcześniej zdołali uniknąć wysiedlenia do ZSRR²⁶.

Na powyższy temat w zbiorach Biblioteki znajduje się m.in. praca Eugeniusza Miśiło *Akcja „Wisła”* (Warszawa 1993) oraz materiały dotyczące stosunków polsko-ukraińskich w latach 1939-1947: Struktura organizacyjna grupy operacyjnej „Wisła” (tablica).

Ważnym, choć tragicznym wydarzeniem w powojennej historii Ukrainy była katastrofa w Czernobylu 26 IV 1986 r. Na wystawie pokazano opracowanie tego zagadnienia w *Encyklopedii „białych plam”* (Radom 2000).

24 VIII 1991 r. Ukraina ogłosiła akt niezależności – po proklamowaniu niepodległości stała się jednym z największych państw Europy. Następnie 1 XII 1991 r. odbyły się: referendum (niepodległość poparło ponad 90 % głosujących²⁷) i wybory pierwszego prezydenta Ukrainy – został nim Leonid Krawczuk. Na początku 1992 r. zostały oficjalnie zatwierdzone: hymn, flaga i godło Ukrainy – wszystkie atrybuty państwowe, które wywodziły się jeszcze z czasów Ukraińskiej Republiki Ludowej²⁸.

Powyższe etapy dochodzenia do niepodległości pokazano na wystawie – od deklaracji suwerenności państwowej z 16 VII 1990 r., przez akt niezależności, po nową Konstytucję Ukrainy z czerwca 1996 r.

Prezentację historii ziem ukraińskich, a potem Ukrainy kończy pomarańczowa rewolucja. W listopadzie 2004 r. odbyła się druga tura wyborów prezydenckich, po której ogłoszono zwycięstwo Wiktora Janukowicza, kandydata obozu władzy, nad Wiktorem Juszczenką stojącym na czele opozycyjnej partii Nowa Ukraina. W Kijowie rozpoczęły się masowe wystąpienia zwolenników Juszczenki żądających

²⁴ Dylewski, dz. cyt., s. 23.

²⁵ Tamże, s. 23.

²⁶ Hrycak, dz. cyt., s. 279.

²⁷ Dylewski, dz. cyt., s. 23.

²⁸ Hrycak, dz. cyt., s. 323.

unieważnienia wyborów, których wyniki, według relacji obserwatorów, zostały sfalszowane. Na kijowskim Placu Niepodległości przez kilka tygodni odbywała się nieprzerwanie wielotysięczna demonstracja zwolenników opozycji, którzy, eksponując kolor sztabu wyborczego Juszczenki – pomarańczowy, żądali przemian polityczno-gospodarczych w kraju. Protesty rozprzestrzeniły się na całą zachodnią część Ukrainy, poparcia demonstrantom udzielili również mieszkańcy sąsiednich krajów. Konflikt nabrał wymiaru międzynarodowego, w negocjacjach między stroną rządową i opozycją znaczącą rolę odegrali prezydenci Polski i Litwy. Podczas rokowań uzgodniono wprowadzenie zmian do ordynacji wyborczej oraz nowelizację konstytucji, która znacznie ogranicza uprawnienia prezydenta na rzecz parlamentu i rządu. 3 grudnia Ukraiński Sąd Najwyższy unieważnił wyniki wyborów, nakazując powtórzenie II tury głosowania. W przeprowadzonych ponownie wyborach zwycięstwo odniósł Wiktor Juszczenko²⁹.

Na wystawie zaprezentowano dodatek do 49 numeru „Tygodnika Powszechnego” z 2004 r., w całości poświęcony wydarzeniom na Ukrainie, pierwszy numer „National Geographic” z 2005 r., poświęcony Pomarańczowej Rewolucji, a także opracowania książkowe: *Revolution of the spilit* (Lviv 2005) (ze zbiorów Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej), Jerzego M. Nowakowskiego *Ukraina na zakręcie: drogi i bezdroża pomarańczowej rewolucji* (Warszawa 2005).

Druga część wystawy prezentuje różne zagadnienia związane z Ukrainą. Pierwsze z nich to religia. Najliczniejszą grupę wśród osób wierzących na Ukrainie stanowią chrześcijanie, a wśród nich prawosławni. Są podzieleni na trzy cerkwie: Cerkiew prawosławną patriarchy moskiewskiego, Cerkiew prawosławną patriarchy kijowskiego oraz Ukraińską Autokefaliczną. Na zachodzie kraju dominuje Ukraińska Cerkiew Greckokatolicka³⁰, powstała w 1596 r. zlikwidowana w 1839 r. przez Mikołaja I na Ukrainie rosyjskiej, nadal funkcjonowała w Galicji Wschodniej i na Zakarpaciu do momentu rozwiązania jej przez Sowieców w 1946 r., odrodzona na Ukrainie w 1989 r.³¹.

Na wystawie zaprezentowano strony internetowe wyżej wymienionych kościołów, pięcioletnie wydawnictwo *Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa* wydawane w Przemyślu, dotyczące zagadnień związanych z kościołem na ziemiach ukraińskich. Ponadto pracę Tadeusza Karabowicza *Tożsamość cerkwi ukraińskiej* (Lublin 2004), Michała Łesiowa *Rola kulturotwórcza ukraińskiej cerkwi greckokatolickiej* (Lublin 1999), a także publikację Włodzimierza Mokrego *Apostolskie słowo Jana Pawła II na Ukrainie w 2001 r.* (Kraków 2001). Jan Paweł II odwiedził Ukrainę w dniach 23-27 VI 2001 r., była to czterodniowa pielgrzymka, bardzo ważna zarówno dla Ojca Świętego, jak i dla Ukraińców.

²⁸ Hrycak, dz. cyt., s. 323.

²⁹ <http://portalwiedzy.onet.pl/130455>

³⁰ Dylewski, dz. cyt., s. 28.

³¹ W. Wilczyński, *Leksykon kultury ukraińskiej*, Kraków 2004, s. 113.

Kolejna część wystawy została poświęcona etnografii. Na Ukrainie wyróżnia się wiele grup etnicznych. Szczególnie znane są grupy zamieszkujące Karpaty: Łemkowie, Bojkowie i Huculi, o bogatej kulturze z wieloma archaicznymi elementami. Dla wsi ukraińskich charakterystyczne są malowane na niebiesko chaty, czasami także framugi okien i drzwi. Funkcjonuje tu rozbudowana obrzędowość weselna i pogrzebowa, a kalendarz obrzędowy jest bardzo bogaty. Wielkim świętem jest np. pogańska Kupała powiązana w tradycji ukraińskiej z dniem św. Jana Chrzciciela. Ludową muzykę ukraińską cechuje bogactwo dorocznych pieśni obrzędowych o rozbudowanej melodyce. Szczególnie typowe są epickie „dumy” wykonywane przy akompaniamencie bandury, kobzy czy liry korbowej. Do tańców narodowych należą kozak i kołomyjka. Tradycyjne instrumenty to: fujarka, trombita, flet, fletnia Pana, dudy, luk muzyczny, skrzypce, cymbały, a także bębny³².

W zbiorach WBP znajduje się m.in. zestaw pocztówek ze strojami regionalnymi Ukrainy, który został zaprezentowany w całości. Ponadto pokazano dwutomową publikację Antoniego Nowosielskiego *Lud ukraiński* wydaną w Wilnie 1857 r., a także Oskara Kolberga *Chelmskie* (Kraków 1890) i *Wołyń* (Poznań 2002). Przedstawiono również opracowania odnoszące się do różnych grup etnicznych: Łemków – *Łemkowie w historii i kulturze Karpat* (Rzeszów 1992), Huculów – *Huculszczyzna* (Lwów 1902), *Prawda starowieku: obrazy, dumy i gawędy z Wierchowiny Huculskiej* (Sejny 2002), *Nad Seretem i nad Skrwą. Studia i szkice folklorystyczne* (Toruń 2000), *Huculszczyzna w literaturze polskiej* (Wrocław 1991). Ikonograficznie ta część wystawy została uzupełniona fotografiami Huculów, instrumentów ludowych, a dodatkowo ze zbiorów prywatnych pochodziły: figurka porcelanowa, koszula z haftem regionalnym oraz kasetka z ukraińskim motywem folklorystycznym.

W dalszej części wystawy przedstawiono materiały dotyczące nauki, kultury i sztuki na Ukrainie. Pokazano najważniejsze uniwersytety ukraińskie, prezentując ich strony internetowe, a także deklarację w sprawie utworzenia Europejskiego Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów. W tym projekcie biorą udział: Narodowy Uniwersytet im. T. Szewczenki w Kijowie, Narodowy Uniwersytet „Akademia Kijowsko-Mohylańska”, Narodowy Uniwersytet im. I. Franki we Lwowie, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej w Lublinie, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. Tutaj też przedstawiono wydawnictwo Tadeusza Karabowicza *Dziedzictwo kultury ukraińskiej* (Lublin 2001) – jest to ważna publikacja, w której zostały opisane najważniejsze zagadnienia związane z szeroko pojętą kulturą Ukrainy, począwszy od Rusi Kijowskiej po XX w.

Malarstwo ukraińskie zostało zaprezentowane na podstawie pocztówek, prezentujących twórczość różnych artystów od XVI do XX w.: Mykoła Hłuszczenko, Fedir Kryczewski, Anatol Petrycki, Serhij Wasylkiwski i inni.

³² Dylewski, dz. cyt., s. 28-29.

Dzieje muzyki ukraińskiej rozpoczynają formy wokalne i wokально-instrumentalne Rusi Kijowskiej. Istniała również religijna muzyka cerkiewna, której pierwszym i największym ośrodkiem był Kijów. Później pojawili się lirnicy, częstokroć niewidomi starcy prowadzeni przez dzieci, wykonujący pieśni nabożne. Lirnicy w latach 30. XX w. zostali wymordowani na rozkaz Stalina. Największą postacią początków profesjonalnej twórczości muzycznej był Dmitrij Bortnianski – prezentowany na wystawie – tworzący opery wystawiane we Włoszech. Z późniejszych kompozytorów XIX w. najważniejszy był Mykoła Łysenko – również prezentowany na wystawie. Jego najważniejsze dzieła to *Utoplenu* i *Taras Bulba*³³.

Istotnymi pozycjami, dotyczącymi współczesnej kultury na Ukrainie, są książki: *Skrzydła Dedala* Bogusława Bakuły (Poznań 1999), *Bunt pokolenia: rozmowy z intelektualistami ukraińskimi* (Lublin 2000), *Wiele twarzy Ukrainy: rozmowy Izy Chruślińskiej i Piotra Tymy* (Lublin 2005). Natomiast *Leksykon kultury ukraińskiej* Włodzimierza Wilczyńskiego (Kraków 2004) dotyczy szeroko pojętej kultury ukraińskiej na przestrzeni wieków.

Dalsza część wystawy została poświęcona językowi i literaturze ukraińskiej. Język ukraiński należy do języków indoeuropejskich, a wśród nich do wschodniej grupy języków słowiańskich. Alfabet ukraiński pochodzi z południowej słowiańskiej cyrylicy uczniów świętych Cyryla i Metodego i był używany na ziemiach ukraińskich do XVIII w., potem nieco został uproszczony do formy tzw. grażdanki, różniącej się od alfabetu białoruskiego i rosyjskiego³⁴.

Na wystawie zaprezentowano alfabet ukraiński, pracę Tadeusza Lehra-Splawińskiego, Przemysława Zwolińskiego i Stefana Hrabca *Dzieje języka ukraińskiego w zarysie* (Warszawa 1956) oraz szereg publikacji, których autorem lub współautorem jest Michał Łesiów – znawca Ukrainy, a także słowniki polsko-ukraińskie i ukraińsko-polskie.

Początki literatury ukraińskiej to czasy Rusi Kijowskiej. W XI i XII w. powstawały pieśni obrzędowe, epickie dумы. Około 1180 r. działał Nestor, prawdopodobny autor słynnego latopisu zwanego *Powieścią minionych lat* – na wystawie pokazano ten latopis w przekładzie Juliana Kotkowskiego, wydany w Kijowie w 1860 r. Tutaj także przedstawiono *Słowo o pułku Igora*, poetycki utwór z XII w., opisujący nieudaną wyprawę w 1185 r. księcia siewierskiego Igora Światosławowicza przeciw Połowcom, w przekładzie Bohdana Łepkiego, wydane w Krakowie w 1905 r.

Po upadku Rusi Kijowskiej rozwój literatury uległ zahamowaniu. Odrodzenie piśmiennictwa ukraińskiego nastąpiło pod koniec XVI w. Zawarta wówczas unia brzeska wywołała falę literatury polemicznej. Szczególną rolę odegrała Akademia Kijowsko-Mohylańska, która odciągnęła literaturę ukraińską spod wpływów grecko-bizantyjskich na rzecz bliższych

³³ Tamże, s. 31.

³⁴ Tamże, s. 33.

związków z Zachodem. Pod koniec XVIII w. Iwan Kotlarewski dokonał trawestacji na język ukraiński *Eneidy* Wergiliusza. Jest on uważany za ojca nowoczesnej literatury ukraińskiej – na wystawie była prezentowana *Eneida* wydana w Charkowie w 1842 r. oraz wydanie z 1994 r. Wielki przełom nastąpił po powołaniu we Lwowie tzw. Ruskiej Trójcy poetów: Markijana Szaszkewycza (1811-1843), Iwana Wahylewycza (1811-1866) i Jakowa Hołowaćkoho (1814-1888). Wydali oni w 1836 r. tomik *Rusalka Dnistrowa*, którym rozpoczęło się nowoczesne życie literackie na terytoriach dzisiejszej zachodniej Ukrainy. Włodzimierz Mokry we wspomnianej już wcześniej publikacji: *Ruska Trójca: karta z dziejów życia literackiego Ukraińców w Galicji w pierwszej połowie XIX w.* dokładnie opisał to ugrupowanie społeczno-kulturalne. W 1840 r. ukazał się *Kobzar* – księga ballad i poematów, autorstwa Tarasa Szewczenki – poety i malarza, twórcy nowożytniej literatury ukraińskiej i języka literackiego, autora zrębów ideologii narodowej³⁵.

Na wystawie zaprezentowano *Kobzara* wydanego w 1884 r. w Sankt Petersburgu, a także *Wybór poezji Szewczenki* oraz *Życie i twórczość Szewczenki* – fragment książki *Wielcy i mniejsi prorocy Europy Środkowo-Wschodniej* (Lublin 2003).

Na przełomie XIX i XX w. rozwinęły się nowe kierunki: neoromantyzm, symbolizm i ekspresjonizm. Pierwszoplanowe postacie tego okresu to Iwan Franko (1856-1916), Mychajło Kociubiński (1864-1913) oraz Lesia Ukrainka, właśc. Łarysa Kosacz (1871-1913). Ich twórczość prezentowano na wystawie zarówno w języku polskim, jak i ukraińskim. Oprócz dzieł, pokazano również opracowania dotyczące dorobku wymienionych wyżej twórców: Floriana Nieuważnego *O poezji ukraińskiej. Od Iwana Kotlarewskiego do Liny Kostenko* (Białystok 1993), *Antologię poezji ukraińskiej* (Warszawa 1977), Agnieszki Korniejenko *Ukraiński modernizm: próba periodyzacji procesu historycznoliterackiego* (Kraków 1998), Bogusława Muchy *Zarys literatury ukraińskiej i białoruskiej* (Piotrków Trybunalski 2000).

Na początku XX w. literatura ukraińska była aktywnym uczestnikiem kultury europejskiej – m.in. pisarze skupieni we lwowskim ugrupowaniu literackim *Mołoda Muza*, powiązanych z *Młoda Polska*. W okresie rewolucji i wojny domowej na wschodniej Ukrainie twórcza inteligencja ukraińska podzieliła się na zwolenników i przeciwników nowego ustroju. Realizm socjalistyczny spowodował obniżenie poziomu kultury i literatury, począwszy od lat 30. XX w. Rozstrzelano, uwięziono i zesłano wielu utalentowanych pisarzy. Na literaturze wyraźnie odbiły się wydarzenia lat wojny i pierwszego dziesięciolecia po jej zakończeniu³⁶.

Przełomowymi okazały się lata sześćdziesiąte, kiedy miała miejsce częściowa rehabilitacja ofiar totalitaryzmu. Najwybitniejszymi wśród *szistdesiatnykiw* byli poeci: Lina Kostenko, Wasyl Stus i prozaik Walerij Szewczuk.

³⁵ Tamże, s. 32.

³⁶ Literatura ukraińska, w: pl.wikipedia.org/wiki

W zbiorach WBP znajduje się publikacja Agnieszki Korniejenko *Poezja Wasyla Stusa* (Kraków 1996). Jest to zarówno opracowanie, jak też prezentacja wierszy poety. W tej części wystawy nie zabrakło lubelskich akcentów – *Poemat o mieście Lublinie* Józefa Czechowicza (Lublin 2005), wydany w wersji dwujęzycznej: polskiej i ukraińskiej, Ludmiły Siryk *Naznaczony Ukrainą. O twórczości Józefa Łobodowskiego* (Lublin 2002), *Wiersze są wolne: poezja ukraińska w przekładach Bohdana Zadury* (Wrocław 2004), zaprezentowano także wybrane numery „Akcentu”, w których drukowano wiersze ukraińskich poetów.

Dalsza część wystawy dotyczyła turystyki, gdzie zaprezentowano portale turystyczne, fotografie, przewodniki turystyczne po Ukrainie: *Ukraina* (Bielsko-Biała 2005), *Kamieniec Podolski: przewodnik turystyczny* (Lwów 2005), przewodniki Mieczysława Orłowicza wydane przed II wojną światową: *Ilustrowany przewodnik po Wołyniu, Przewodnik po Galicji* oraz *Przewodnik po ziemiach dawnej Polski, Litwy i Rosji*. Ta część ekspozycji została uzupełniona mapami, banknotami ukraińskimi oraz lalką w stroju tatarskim (ze zbiorów Barbary Stanowskiej).

Ostatnia część wystawy została poświęcona współpracy Polski i Ukrainy – przedstawiono portale internetowe dotyczące tego zagadnienia, a także opracowania: *Ukraina między Rosją a Polską* (Toruń 2004), *Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989-1993* (Toruń 2002), *Ukrainoznawstwo na polsko – ukraińskim pograniczu etnicznym* (Przemyśl 2001), *Polska-Ukraina. Współpraca organizacji pozarządowych* (Warszawa 2003), *Strategia rozwoju województwa lubelskiego* (Lublin 2000), *Współpraca naukowa ośrodka lubelskiego z placówkami naukowymi na Ukrainie. Publikacje i konferencje. Rok Polski na Ukrainie 2004* (Lublin 2004). Dokumenty życia społecznego: program konferencji „Polska wczoraj – dziś – jutro” organizowanej w ramach Roku Polski na Ukrainie, karta pocztowa wydana z okazji I Festiwalu Kultury Polskiej i Ukraińskiej, zaproszenie na spektakl amatorskiej grupy teatralnej przy Europejskim Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów uzupełniały tę część wystawy.

Na wystawie eksponowano przede wszystkim książki i czasopisma, ale prezentowano także dokumenty kartograficzne, ikonograficzne oraz dokumenty życia społecznego. Dopelnieniem były pojedyncze eksponaty od osób prywatnych dotyczące Ukrainy, ze zbiorów Renaty Bluj, Iwony Jańczuk, Barbary Stanowskiej. Wielkoformatowe zdjęcia wiszące na ścianach przedstawiające Kijów obecnie i przed kilkudziesięciami laty oraz aranżacja plastyczna w części centralnej sali, dodatkowo uatrakcyjniły ekspozycję.

Wystawę przygotowali pracownicy Działu Informacji i Promocji: Marta Tomasik i Krzysztof Chachaj, aranżację plastyczną zrealizowali Jacek J. Wałdowski, Paweł D. Znamierowski z Pracowni Plastycznej. Wystawie towarzyszył plakat i folder. Wystawa cieszyła się dużym zainteresowaniem młodzieży szkolnej, studentów i czytelników. Odwiedziło ją blisko 800 osób.

